

Зоряна Головецька,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **В. М. Мойсієнко,**
доктор філологічних наук, професор.

**Деякі спостереження над вокалізмом
пам'ятки 1637 року «Євхаристиріон»**

*У статті проаналізовані вияви давнього голосного *ę (А) й рефлексія ǣ (Ї),
а також *o та *e у нових закритих складах, що відбиті в пам'ятці 1637 року
«Євхаристиріон, або вдячність»*

Об'єктом нашого дослідження є звукова організація пам'ятки 1637 року «Євхаристиріон, або вдячність». Запропонований нами у статті аналіз окремих рис фонетичної системи пам'ятки має важливе значення не лише для визначення часу появи та існування поданих явищ, але й для визначення суто українських специфічних особливостей системи вокалізму.

При характеристиці фонетичних особливостей «Євхаристиріона» важливе значення відіграє походження кожного із спудеїв Києво-Могилянської академії. Адже відомо, що ними могли бути вихідці з усіх куточків країни. Саме тому й у пам'ятці можливі фіксації принципів мовної стихії тих регіонів, вихідцями яких є автори поезії «Гелікону» або «Парнасу». Звичайно, у навчальному закладі студенти вивчали письмо за нормативними зразками і були вимушені використовувати саме його, особливо коли йшлося про укладання збірки поезій панегіричного характеру. Однак вплив живої мовної стихії відкидати не варто.

Доля давнього *ę (А)

Рефлекси давнього *ę характеризуються у «Євхаристиріоні» такими основними виявами: під наголосом – [Ǻ] та в ненаголошеній позиції – [Ǻ] та [ǻ].

Очевидно, традиційне написання **А** слугувало для передавання м'якості попереднього приголосного незалежно від позиції у слові і **Ѧ** - для йотованого. Автори, щоправда, нерідко сплутують передавання м'якості попереднього приголосного та роздільну вимову на межі морфем, використовуючи в обох випадках графему **А**. Так, в одній поезії зафіксовано *обѦчаАхЪ* (12), *пАтъй* (11), *вѦсел'А* (12).

Під наголосом: *вдАчнѦх'* (12), *пАтъй* (11), *вАзнѦвЪ* (13), *иАмА* (21), *шѦстдѦсАтЪ* (13), *роздѦлАѦтЪ* (13), *плАцЪ* (26), *РимлАнѦвЪ* (26), *оуѦселАѦтЪ* (27), *бѦдлАта* (27), *наАставлАютЪ* (27), *роз'АснАло* (28), *свАтЪ* (11), *принАлЪ* (32) - де ми маємо **А** у наголошеній позиції.

Щодо позиції не під наголосом, то це слова *пАмАти* (26), *дѦсАтЪ* (21), *голосА'* (22), *зАвѦлосА* (22), *носАтЪ* (15), *поглАдАѦтЪ* (9), *спрАвАт'* (22), *пАмАт'* (26), *нѦдыѦйсА* (7), *мѦвАчи* (9), *прАцА* (11), *ГеѦмѦтріА* (13).

Викликала інтерес лексема *блАск'* (27), де автор використав графему **А**. Ймовірно, це пов'язано із впливом польської мовної стихії. Не виключаємо й звичайної помилки набірника.

Таким чином бачимо, що вживання **А** у попередньо висвітлених позиціях ставала нормативною для української мови XVII століття. Лише єдиний випадок друку *е* на місці *ѣ в ненаголошеній позиції: *подлегаѦтъ* (8), який був характерний для північноукраїнських скорописних та друкованих текстів.

Рефлексія ѣ

У наголошеній позиції **Ѧ** бачимо у словах пам'ятки: *нѦгды* (12), *свѦдомЪ* (15), *тѦлѦ* (15), *квѦтки* (19), *наА мѦрѦ* (6), *вѦрнѦйшій* (17), *вѦрнѦхЪ* (10), *нѦсвѦдомЪ* (5), *вѦру* (6), *свѦтлой* (6), *вѦлѦбнѦйшій* (6), *пѦснѦй* (6), *мѦстѦѦ* (7),

вѣдалъ (7), повѣтрѣ (7), хлѣбъ (8), мнѣи (8), лѣта (8), вѣчной (9), вѣдомость (9) та ін.

Не під наголосом відображена рефлексія Ѣ у таких прикладах: ѣвѣнтѣ (8), спѣваѣ (11), Геликѣнѣ (10), ѣборѣнѣ (10), ласцѣ (33), нѣрѣѣи (5), привѣтаѣи (6), звѣтѣжцѣ (6), спѣвати (6), ѣздѣѣѣ (6), звѣрѣти (6), вѣ садѣ (7), запомятковѣнѣи (8), слаѣѣ (9), силѣ (25) і под.

У кількох прикладах маємо типову для тогочасної писемної мови рефлексію *ѣ – під наголосом – ѣ, у ненаголошеній позиції – е: на томѣ свѣтѣ (33).

Непоодинокі маємо приклади виявів $u < *ѣ$: привитай, витаю, по мови, заквитнѣтъ (5). Прикладом використання «нового» ѣ є слова: камѣнѣ (2), ѣсѣнѣ (21).

Отже, бачимо, що в пам'ятці 1632 року відображається відносно послідовна тенденція до графічного відображення ятевих відповідників: ѣ - переважає в більшості виявів; поодинокі випадки е – в ненаголошеній.

Вияви давніх *о та *е у новозакритих складах

Подаємо всі засвідчені пам'яткою вияви рефлексів о та е, які ілюструють розвиток давніх *о та *е.

У новозакритих складах на місці на місці давнього *о маємо о: рѣзноѣ (26), спѣсобѣ (9), рѣдѣ (20), нѣномѣ (24), свѣтлѣсть (14), рѣдѣсть (27), крѣжлѣсть (13), гѣднѣсть (33), кѣнскѣи (32), поклѣнѣ (33), тѣлко (19), томѣ (20), вѣ чѣмѣ (32), рѣзнѣсть (7), мѣдрѣсть (5), свѣтлѣсть (14), вѣлѣснѣсть (5), вѣ вѣчной (9), нѣбѣзпѣчнѣи (25), Трипѣлскѣи (30). Таку ж тенденцію бачимо з е: вѣ нѣи (8), при нѣмѣ (9), прѣмѣнѣ (27), камѣнѣ (34).

У відкритих складах закономірно засвідчено єдиний рефлекс – *o* та *e*: *бо́ры* (28), *го́ры* (28), *гро́мы* (29), *ко́ло* (29), *до́мы* (29), *ре́чи* (30), *вєсє́л'а* (12), *роско́шнымъ* (6, 22). У двох словах виявили чергування *e* // *i*, що графічно відображено літерою *ѣ* також чергування їх з *i* у ново закритому складі *ѡсѣнь* (21)-*ѡсєни* (25); *камє'нъ* (34) – *камѣ'нє* (2).

Слід зазначити, що численними прикладами в пам'ятці є використання омеги на місці *o* у новозакритих складах: *слѡ'въ* (6), *сторѡнъ* (14), *пала́цѡвъ* (28), *пла́цѡвѣ* (28), *пожиткѡвъ* (8), *з' Філо́софѡвъ* (8), *Коліофóнѡвъ* (13), *Фєвлю́гѡвъ* (17), *Криволю́гѡвъ* (17), *при тѡ'мъ* (22), *Гєтма́нѡвъ* (23), *па́нѡвѣ* (23), *живѡ́тъ* (23), *вѣриѡвъ* (23), *Римла́нѡвъ* (26), *ста́нѡвъ* (26), *Тро́нѡвъ* (30), *Гєликóнѡ* (30), *кана́лѡвъ* (22), *Зо́йлѡвъ* (33), *Могі́лѡвъ* (20). Як зауважує В. Мойсієнко, «*ѡ* виступає у флексії родового множини іменників чоловічого і жіночого роду незалежно від наголосу» [1, с. 174], тому однозначно не можна висновувати про якийсь оригінальний вияв давнього *o в таких прикладах.

Проаналізовані випадки дозволяють констатувати, що етимологічні *o та *e у пам'ятці передаються авторами за допомогою відповідних літер *o*, *e*, а також *ѡ*. На час написання твору писарі припускались неточностей щодо вживання *i* замість *o*, *e* у новозакритих складах. Щодо омеги, то її писарі та друкарі вживали досить часто в новихзакритих складах.

Рефлекс *y* < *o в пам'ятці виявлено лише в слові *пультночнѡи* (3) випадок друку *y* на місці *o в закритому складі. Це може свідчити про гарний вишкіл авторів або упорядника (редактора) збірника.

Така рефлексія давніх *o та *e може бути пояснена впливом традиційної орфографії, оскільки важливе значення відігравала стандартизація письма тогочасної мовної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI-XVII ст.: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.
2. Софроній Почаський. Євхаристиріон, або Вдячність 1632 // НБУ ім.. Вернадського. – 34 с.